

עיתון לילדי הבורגנים: הארץ שלנו בראשית שנות החמישים

רימה שיכמנטר

אז הפכה עיתונות הילדים העברית לתופעה רציפה ושיטתית. החל בשלהי שנות השלושים, ויותר מכך בשנות הארבעים והחמישים, פרח בארץ עיתונות הילדים המפלגתית. רובם של עיתונים אלה קיימו זיקה לעיתון המבוגרים של תנועה פוליטית: **דבר לילדים** (1936-1985) השתייך ליומון דבר, שהיה עיתון ההסתדרות, למעשה של מפא"י; **משמר לילדים** (1945-1985) השתייך לעל המשמר, שהיה עיתונה של מפ"ם; **הצופה לילדים** (תש"ז-תשכ"ד) להצופה, עיתונה של תנועת המזרחי; **והבוקר לילדים** (1943-1948) של הבוקר, עיתון הציונים הכלליים. גם תנועות פוליטיות קטנות יותר הוציאו לאור עיתון לילדים בצמוד לעיתון המבוגרים המפלגתי: עיתונה של המפלגה הקומוניסטית הוציא לאור את **קול העם לילדים** (1955-1956) ועיתונה של אגודת ישראל – את **המודיע הצעיר** (1952-1959).

הפריחה של עיתונות הילדים המפלגתית בשנות הארבעים והחמישים הייתה תוצאה ישירה של המבנה המגזרי של החברה היהודית בארץ. היא לא רק נתנה ביטוי למבנה הזה אלא אף קיבעה ושימרה אותו. סביר להניח כי ריבוי העיתונים היה תולדה של דינמיקה בין-מפלגתית או בין-מגזרית, לאו דווקא של צורך ממשי של קהל הקוראים. עם הוצאתו לאור של עיתון ילדים מפלגתי אחד ראו לנכון גם המפלגות האחרות לפנות לקהל מתפקדיהן ולא להשאירו ללא מענה אידאולוגי. אין להתפלא, אם כן, על כך שחלק מהעיתונים יצאו לאור שנים ספורות ונסגרו או הפכו למדור בעיתון המבוגרים, שכן מלכתחילה לא היה מספר גדול של קוראים שיאפשרו או שיצדיקו קיום כלכלי של עיתוני ילדים רבים כל כך.

ההכרה של המפלגות בחשיבותו של עיתון הילדים ככלי פוליטי והשאפה שלא להותיר את קהל הילדים ללא מענה אידאולוגי אל מול עמדותיהם של היריבים הפוליטיים, הביאו בסופו של דבר לכך שקהל הקוראים והרוכשים (כלומר ההורים) הורגל לצרוך עיתוני ילדים, ראה בהם כלי פוליטי וחינוכי ראשון במעלה ואף חיפש להגדיר דרכם את ההשתייכות החברתית שלו ושל ילדיו. ייתכן כי כאן טמון ההסבר (ולו החלקי) לאי הצלחתם של חלק גדול מעיתוני הילדים שקדמו לתקופת עיתונות הילדים המפלגתית: מכיוון שלא צמחו בתוך מערכת שהיו בה שחקנים משמעותיים אחרים, קהל הקוראים (והרוכשים) לא ראה

"חבריא – בואו 'נעשה הכרה'. אבל איך? איך יכול אני, העורך, היושב בתל-אביב, בחדר העבודה במערכת הארץ, להכיר אלפי ילדים קוראים בכל הארץ? ואיך יכולים אלפי הילדים בכל הארץ להכיר אותי? – יש דרך אחת: שאני אקח מכונית, ואעבור בארץ ממקום למקום – וככה נבוא בהכרה. אבל זה לא קל: פשוט – אין בניין. אז איך בכל זאת איך?" במילים אלה פנה עורך הארץ שלנו אל קוראיו בגיליונו הראשון של העיתון, שראה אור בינואר 1951. לאמיתו של דבר, במקרה שלפנינו העורך לא היה צריך לערוך היכרות עם הקוראים הצעירים, שכן הפרופיל הסוציו-אקונומי שלהם היה ידוע לו עוד בטרם פרסום גיליונו הראשון של העיתון. **הארץ שלנו** פנה אל ילדיהם של קוראי הארץ, עיתונה של הבורגנות האמידה והמשכילה, שייצג את העמדה השמה דגש על ערכים דמוקרטיים כלליים כמו שלטון החוק, זכויות אזרח וסובלנות תרבותית ודתית.² במידה רבה נולד **הארץ שלנו** אל קהל "מן המוכן" שחיכה לו מזה שנים, שכן שוק עיתוני הילדים של שנות החמישים שיווע לעיתון שיפנה אל ילדי "החוגים האזרחיים" ויציע להם חלופה הולמת לעיתונות הילדים הפועלית של התקופה. בדפים הקרובים אתאר בקצרה את מדיניותו של **הארץ שלנו** בשנים הראשונות לקיומו, אך לפני כן אבקש להציג את הרקע לייסודו.

עיתונות ילדים מפלגתית

עיתונות ילדים בעברית החלה לראות אור בארץ כבר בשלהי המאה התשע-עשרה, עם עיתון הילדים **עולם קטן**. שבעת הגיליונות של **עולם קטן**, שערכו אליעזר בן-יהודה, יהודה גרוזובסקי ודוד יודלביץ', ראו אור בירושלים במהלך שנה אחת (1893-1894). אחריו ראו אור בארץ עיתוני ילדים נוספים, אם כי גורלם היה כגורל העיתון הראשון, והם נאלצו להפסיק פעולתם לאחר גיליונות בודדים, לרוב בשל בעיות מימון (אופק, 1988). וכך, עד לאמצע שנות השלושים של המאה העשרים לא היה בארץ עיתון ילדים שהאריך ימים מעבר לשנים מעטות. ההיסטוריה של עיתונות הילדים העברית הוכיחה כי העיתונים שהצליחו לשרוד לאורך זמן היו אלה שמאחוריהם עמד עיתון מבוגרים שסיפק גב כלכלי יציב. עיתוני ילדים כאלה החלו לראות אור בארץ בשנות השלושים, עם התמסדותם של הארגונים הפוליטיים ושל העיתונים העבריים.³ רק

בשנותיו הראשונות שימש **הארץ שלנו** אכסניה ליוצרים שבגלל נטיותיהם הפוליטיות ותפיסותיהם האידאולוגיות לא מצאו את מקומם בעיתונים האחרים. כך התקבצו סביב העיתון כותבים שהיו מקושרים לתנועה הכנענית, ולחלקם היה עבר כחברים בלח"י. נוסף על בנימין תמוז ויעקב אשמן כתבו לעיתון גם אבשלום חפשי, עמוס קינן, שמעון צבר ושרגא גפני, יוצרים שטקסטים משלהם פורסמו גם ב**אלף**. **הארץ שלנו** ניסה להעמיד חלופה אידאולוגית לעיתונות הילדים בת הזמן, אך השפעת האידאולוגיה הכנענית על הטקסטים שפורסמו בעיתון לא הייתה רבה, ורוח הניהליזם והאבסורד שאפיינה את הפואטיקה של חברי הקבוצה ניכרה בעיקר בטקסטים הסאטיריים והפארודיים שהופיעו מדי פעם בפעם מעל דפיו (גרץ, 1986, עמ' 224-226).

אף על פי שהיה בבעלות פרטית ולא השתייך למפלגה פוליטית, היה **הארץ שלנו** תוצר מובהק של המגזריות שאפיינה את החברה הישראלית בתקופת היישוב ובעשור הראשון למדינה. היה זה עיתונם של ילדי הערים הגדולות והבינוניות, והוא כמעט ולא נקרא בקיבוצים או בשכונות הפועלים (שיכמנטר, 2007, עמ' 46-49). העיתון קידם ערכים ליברליים והצליח לפנות לא רק לילדיהם של קוראי **הארץ**, אלא גם לילדי החוגים הימניים, שמאז סגירתו ב-1948 של **הבוקר לילדים**, עיתון הילדים של הציונים הכלליים, לא היה להם עיתון משלהם. וכך, בין הילדים הקוראים שכתבו ל**הארץ שלנו** אפשר ניתן היה למצוא בנים למשפחות שזוהו באופן מוצהר עם מפלגות הימין, כמו יעקב אחימאיר ועמוס קלאוזנר (לימים עוז). אף על פי שלא יהיה זה נכון להחיל מקרים אלה על הכלל, סביר להניח שהעיתון היה מקובל על החוגים הימניים יותר מעיתוני הילדים הפועליים.

מעמדם הסוציולוגי של קוראי **הארץ שלנו**

אפשר ללמוד על מעמדם הסוציולוגי של משפחות הקוראים של **הארץ שלנו** ממחקר שנערך ב-1961 ובדק את הפרופיל של קוראי עיתון **הארץ** (פלד, 1962). המחקר בוצע על ידי המכון למחקר חברתי שמושי, להזמנת עיתון **הארץ**, במטרה לבחון את הפוטנציאל הצרכני של קוראי העיתון. במסגרת המחקר רואיינו 704 ממנויי העיתון המתגוררים בשלוש הערים הגדולות ובחמש ערים קטנות. אף על פי שנערך בשנות השישים – כעשור לאחר התקופה שבה עוסק מאמרי זה – עשויים ממצאיו לתת מושג מה על הרקע של קוראי **הארץ שלנו**. המחקר העלה כי "מנוי 'הארץ' נוטה להיות [...] בעל-השכלה על-בסיסית (92%) [...], יליד אירופה (69%), ותיק בארץ (67%), שכיר (54%) שמקצועו חופשי או טכני (42%), ובעל הכנסה בינונית לפחות (71%)".⁵ עוד מצא המחקר כי

מנויי **הארץ** (השכירים) נמצאים ברמת-צריכה ובעלות על מוצרים העולה בהרבה על רמת-הצריכה הממוצעת לגבי שכירים עירוניים [...] כמעט לכל המנויים יש רדיו, מקרר-חשמלי, כיריים-גז ודוד לחימום מים [...] ללמעלה ממחצית המנויים יש גריל ו/או תנור, מצלמה, טלפון, פטיפון, מכונת-תפירה ומערבל (מיקסר) [...] כמעט לכל מנוי שני יש כלי-רכב (ל-40% יש מכוניות פרטיות [...]) [...] למעלה משלושה רבעים מהמנויים (76%) גרים בדירות המצויות בבעלותן.⁶

בהסתמך על נתונים אלה אפשר לקבוע תוך נקיטת הזהירות הנדרשת כי קוראי **הארץ שלנו** באו ממשפחות בורגניות משכילות, ותיקות ואמידות יחסית לשאר האוכלוסייה. ואכן, מכתבי הילדים שהתפרסמו בעיתון משקפים מאפיינים דומים, וניכר כי כותביהם באים משכבות

בהם אמצעי להגדרה עצמית, ולכן גם לא נטענו במשמעות הפוליטית שאותה נשאו עיתוני הילדים של השנים המאוחרות יותר. הצלחתם של עיתוני הילדים המפלגתיים נשענה במידה רבה על עיתוני המבוגרים שבשנות החמישים היו גופים מבוססים עם תפוצה של עשרות אלפי גיליונות ביום (קרליבך, 1952, עמ' 244-245). הקשר של העיתון למפלגה וההסתמכות על מקורות המימון שלה, אפשרו לא רק את קיומם של עיתוני המבוגרים, אלא אף את הרחבת הפעילות לקהלים חדשים. ההשקעה בעיתון הילדים הייתה רק חלק קטן מכלל ההשקעות בעיתוני המבוגרים, ולכן קיומו לא היה תלוי בהפסדים תקופתיים קצרי טווח. נוסף על כך יכלו עיתוני הילדים להסתמך על "קהל מן המוכן" לפחות בגיליונותיהם הראשונים שנשלחו למנויים או שנמכרו לקהל הרחב יחד עם עיתוני המבוגרים. דבר לילדים ומשמר לילדים צמחו ממוספים שצורפו חינם לעיתוני המבוגרים, כך שקהל הקוראים הכיר אותם – גם אם בפורמט מעט שונה – ולכן לא היו מוצר חדש שהיה צריך להתאמץ להחדירו לשוק. נוסף על כך עשו עיתוני הילדים שימוש בתשתיות האנושיות והטכנולוגיות שעיתוני המבוגרים העמידו לרשותם. רבים מהכותבים ומהמאיירים לעיתוני הילדים באו ממערכות עיתוני המבוגרים. באופן דומה נוצלו לשם הפקת עיתון הילדים מכונות הדפוס של עיתוני המבוגרים, ותשתיות השינוע הקיימות – להפצתו. מובן כי כך צומצמו מאוד העלויות שהיו כרוכות בהוצאתו לאור של עיתון הילדים ובהבאתו לבית המנוי או לנקודת ההפצה. כל אלה הקלו על תחזוקתו ואפשרו את הוזלת מחירו לצרכן, ובסופו של דבר – תרמו לעמידותו.

ייסודו של **הארץ שלנו**

במציאות הזאת נוסד **הארץ שלנו** בשנת 1951. העיתון היה בבחינת חידוש מרענן בשדה עיתונות הילדים הישראלית של שנות החמישים. מאחורי הקמתו עמד הרעיון לבסס עיתון ילדים על פורמט ויזואלי ותוכני של מגזין. העיצוב של העיתון היה עדכני מאלה של מתחריו, נעשה בו שימוש בגופן שנחשב לחדשני יותר, היה בו יותר מקום לצילומים, וצומצם באופן משמעותי המקום המוקדש לאיור. בניגוד בולט לעיתונים האחרים נשא עמוד השער שלו צילום צבעוני ולא איור פרי עטו של צייר הבית. במקביל בחר **הארץ שלנו** להקטין את מספר הטקסטים הספרותיים ובכך סטה מהפורמט שהציגו עיתוני הילדים האחרים, אשר לעתים נעו בין תפיסת עיתון הילדים כמגזין לתפיסתו כמאסף ספרותי.

העורך הראשון של **הארץ שלנו** היה מרדכי קשתן (1920-1980), איש חינוך ועורך מקצועי, שטרם התמנותו לתפקיד ערך את עיתון הנוער **ענות**. קשתן פרש מתפקידו אחרי כחצי שנה – ככל הנראה בשל אי-שביעות רצונו מתנאי העסקתו – אך הוא זה שיצק את התבנית של העיתון וקבע את הקו המערכתי שלו. ביולי 1951 נכנס לנעליו של קשתן בנימין תמוז (1919-1989), שהתמיד בתפקיד עד שנת 1965. תמוז היה חבר מערכת **הארץ** ונמנה עם כותבי המדור "עוזי ושות", וכמו עמוס קינן (1927-2009), יורשו ומחליפו בכתיבת הטור, גם הוא היה חבר בקבוצה הכנענית. את תפקיד סגן העורך אייש יעקב אשמן (1926-1979), ששימש בתפקיד זה משנת 1952 ועד שנת 1965, ואז התמנה לעורכו של העיתון. אשמן היה עיתונאי ועורך, ועבודתו בעיתון כללה עריכה וכתביה לילדים. בעברו היה אשמן חבר לח"י, וכמו תמוז היה חבר בקבוצה הכנענית והרבה לכתוב ב**אלף**, כתב העת של הקבוצה.

חברתיות שבמושגי התקופה נחשבו מבוססות. כך, למשל, אנו למדים שחלק מן המשפחות של קוראי העיתון נעזרו בשירותי כביסה וניקיון, הילדים החזיקו בבעלותם מצלמות ואופניים וחלקם גרו בדירות חדשות במרכזי הערים הגדולות – מותרות שכידוע לא היו נחלתם של רוב הילדים שגדלו בארץ בשנות החמישים.

תיאור אורח חייהם הבורגני של ילדי העיתון קיבל משמעות מעצם אזכורו בעיתון, שכן באופן זה נתן הארץ שלנו ייצוג ולגיטימציה לסגנון חיים זה, גם על רקע כלכלת הצנע של ראשית שנות החמישים. אך חרף העזה זו נטה העיתון להתייחס בזהירות מופלגת אל נושאים מן תחום הכלכלי. בזמן שהעיתונים המתחרים תיארו באריכות את הגזרות הכלכליות – דבר לילדים בניסיון לשכנע את הילדים להתאזר בסבלנות ולגייסם למלחמה בשוק השחור, ומשמר לילדים תוך ביקורת נוקבת על מדיניותה הלא-צודקת של ממשלת מפא"י – פסח הארץ שלנו על שתי הסעיפים. העורך חשף את הסיבות שעמדו מאחורי מגמת העיתון שלא להתייחס למצב הכלכלי:

היום למשל אנו שואלים את עצמנו: באיזו מידה מותר לנו לעורר את דעת קוראנו על דברים שיש בהם כדי לעורר ויכוח בחוג הבית והמשפחה? למשל: בימים אלה בררנו, בתוך המערכת, את האפשרות לצאת אל הקוראים בקריאה מעין זו: "מצבה הכלכלי של מדינתנו קשה וחמור. הארץ לוקה במכת מחוסרי-עבודה, מחסור בכסף וכו' וכו'. ומצד שני מוצפים השווקים בסחורות ובמצרכים בשפע" [...] כך או בדומה לזה, הציע מי מאתנו, לפנות אליכם, הקוראים, ולבקשכם כי [...] תדרשו מהוריהם להימנע מן המותרות הללו [...] ונשאלה השאלה במערכת: כלום מותר לנו להתערב ביחסים שבין אב לבנו? כלום מותר לנו לעורר את לבותיכם לגאווה ולנהוג לאומי נאה, על חשבון חיכוכים אפשריים ביניכם לבין הוריהם?

הדברים נותנים ביטוי לתפיסת העיתון את קהלו: ילדי השכבות שלא נפגעו מגזרות הצנע ושאינו מסכימות עם המדיניות הכלכלית של הממשלה. בה בעת הדברים חושפים גם את הדילמה שבתוכה פעל העיתון: מחויבות לצו השעה הלאומי הדורש התגייסות למען מדיניות הצנע, ומולו – מחויבות לקהל הבורגני שאינו מסכים בהכרח עם מדיניות זו.

הפוליטיות של האפוליטיות

חרף הצהרות על אפוליטיות לא נמנע העיתון מלהביע עמדות בענייני השעה. האווירה הפוליטית שבתוכה הייתה נטועה עיתונות הילדים של התקופה לא אפשרה ניטרליות פוליטית. לכן, אם בשנתו הראשונה מיעט הארץ שלנו לעסוק במאבק הבין גושי, הרי בשנתו השנייה – עם הידרדרות היחסים בין ישראל לברית המועצות – הובעה בו עמדה אנטי-סובייטית גלויה. את משפטי פראג הכתיר העיתון בשם "משפטי מכשפות" במאה העשרים, ועל משפט הרופאים כתב: "איש לא יאמין בתום לב, שמעשי הפשע הללו, בוצעו באמת על ידי הנאשמים. רוסיה איננה מדינה שאפשר לפשוע בה פשעים מוסתרים במשך שנים. ברוסיה נאסר אדם ומוצא להורג רק על פי חשד קל שבקלים [...] האמנם תחילת מסע אנטישמי גם ברוסיה הסוביאטית?"⁸

הדברים שפורסמו עם מותו של סטלין היו גם הם חד משמעיים: אמנם העיתון הזכיר כי סטלין העניק "לפועלים והאיכרים הרוסים את האפשרות לחיות חיים תקינים, לקנות דעת, לעלות בדרגה ולהגיע אל משרות גבוהות", אך בצד זה ציין: "אנחנו, בני דורו, מזועזעים מן

הדם שנשפך תחת שלטונו".⁹

תופעה מעניינת בהקשר זה היא עמידתו האיתנה של העיתון מאחורי ערכים ליברליים, ונטייתו לבקר אתוסים מוסכמים. כך, למשל, עורר העיתון דיון בשאלת גיוסם של ילדים לפעילות פוליטית בשעות הפנאי שלהם, כשבמוקד עמדה הלגיטימיות של "יום סרט" (יום ההתרמה לקק"ל שבו נשלחו ילדים להתרים ברחובות הערים; שמו של היום נגזר מכך שסרט הוצמד לדש מעילם של התורמים). בשנתו הראשונה דן העיתון בשאלה אם רצוי שילדים ישתתפו במבצע ההתרמה, והסתייג בגלוי מנהוג זה:

האשמה מוטלת על אלה ששלחו אותו [את הילד], ועליהם להרהר בריניות האם מוצדקת הדרך הזאת והאם אין כל ברירה אלא לשלוח ילדים לימי סרט. עליהם לדון בדבר בכבד ראש, מפני שילדים צריכים ללמד, לשחק, לקרא ספרים ולטייל, אך אין לרתם אותם לפעולה צבורית הגוזלת מזמנם ומעניקה להם שפע של עלבונות ושפע של הזדמנויות להיות חצופים.¹⁰

במקביל עודד העיתון את הילדים להביע דעות לא קונונציונליות בנושאים העומדים ברומם של עולם, כמו למשל הוויכוח שהתנהל בעיתון במהלך חודש ספטמבר 1952 ועסק במה שכונה "המגמה הצבאית בחינוך". במרכז הוויכוח עמדה שאלת חיוניות ביקורי תלמידים במחנות

שהוקדש לעניין, ובו רעיונות של המערכת ושל הקוראים למתנות לאם, עדכונים שונים בנושא וכדומה. גיליון יום האם העבריינה היה גיליון חג, ורבים מן הטקסטים שבו הוקדשו לאירוע. בין היתר פורסמו בו "עשרת הדברות ליום האם". האירוע הפך למסורת של העיתון ולחג ארצי. (רק בחיפה המשיכו לציין את החג במועד אחר.)

היוזמה לאירוע, כמו גם המאמצים שהשקיע העיתון בייסודו של יום האם ובמיסודו, עשויים לקבל מובן רק על רקע התפיסה האידיאולוגית של העיתון ומעמדו ביחס לעיתונים האחרים. ראשית, יום האם היה חג שביטא את החשיבות שיחס העיתון למשפחה ואת מחויבותו למערכת הערכית המעמידה את המשפחה – ולא דווקא את הלאום – במרכז הווייתה. בעוד העיתונים המתחרים נהגו לציין ולחגוג חגים יהודיים, לאומיים או סוציאליסטיים, יצר הארץ שלנו חג שביטא את הערכים הבורגניים שבהם דגל. אין להתעלם אף מכך שהניסיון להפוך את היוזמה המקומית של העיתון למפעל בהיקף ארצי שאינו מתייחס אך ורק לקוראי העיתון, הייתה בבחינת הצהרה של נוכחות וניסיון להציע סדר יום חדש, חלופי לסדר היום הלאומי.

סיכום

בשנתיים הראשונות לקיומו ביסס לעצמו הארץ שלנו קהל קוראים אוהד ונאמן. עדות לכך משמשים מכתבי ההערכה של הקוראים, שהמערכת שמחה לפרסם מעל דפי העיתון. המכתבים ציינו את העיתון על רצינותו, רמתו הגבוהה, איכות הכתבות המופיעות בו וגם על כך שהיה קשוב לקוראיו ולרצינותיהם. אך למרות נאמנות הקהל ושביעות רצונו, עורך העיתון לא נח על שמריו, וברשימה המסכמת את השנה השנייה לפעילות העיתון, הביע חוסר שביעות רצון מן העיתון. וכך הוא כתב:

אין אני שבע רצון! אני מדפדף בכרך השנה הזאת [...] ושואל: היכן הד קולם של העמלים בנגב, בגליל, בעמק וביהודה? היכן קול הלמות הפטישים על הפיגום, המקדחות במדבר, הפעילות של המוטורים בפרדסים? היכן קולו של האורח הערבי, העובר את כור היתוך של התאקלמות בסביבה חדשה לו? היכן קולם של ילדי-מעברות, העתידיים להיות אורח-המחר של המדינה?³¹

כמו במקרים אחרים, גם עתה נתן העיתון, בצד המחויבות לערכים הציוניים, ביטוי לעמידתו מאחורי האתוס הליברלי-דמוקרטי המקדש את הדאגה למיעוטים ואת השוויון האזרחי לפני החוק. נוסף על כך, כמו בפעמים אחרות העורך לא חשש להציע לילדים נקודת מבט ביקורתית ונעדרת כל סממן של שביעות רצון עצמית. בהתייחסותו האינטלגנטית, המכבדת את הקורא-הילד והרואה בו שותף שווה ערך המסוגל לעמדה עצמאית וביקורתית היה טמון סוד קסמו של הארץ שלנו. מבחינה זו יכול העיתון לשמש מקור השראה גם לעיתונות הילדים של ימינו.

הערות

- 1 הארץ שלנו, 30.1.1951.
- 2 על הארץ ראו: גורן, 1971, עמ' 168; כספי ולימור, 1992, עמ' 54-55; כצמן, 1999; נאור, 2004; נאור, 2004.
- 3 זהו שביט טוענת כי תהליך ההתברכות וההתרחבות של העיתונות העברית בארץ ישראל החל בעשור הראשון של המאה העשרים, וזאת בעיקר בזכות כניסתם של גופים ציבוריים להוצאה לאור של עיתונים. אך ההתברכות והמודרניזציה של התחום הואצו בעיקר בעשור השני של המאה, עם היווסדותה

הגדנ"ע, והמערכת פרסמה תגובות מנוגדות של קוראים, שחלקם צידדו בביקורים אלה, וחלקם התנגדו להם. זו הייתה למשל דעתו של הקורא אדיר כהן מראשון לציון:

תפקידו של בית הספר אינו לחנך אנשי צבא אשר הצבאיות לחם חוקם. הוא חייב להקנות לתלמידיו מערכי התרבות האנושית, העולה בחשיבותה על ערכי הצבאיות. על בית הספר לחנך את תלמידיו להיות אזרחים נאמנים ומועילים למדינתם, ולא רובוטים העושים כל דבר על פי פקודה.³¹

נוסף על כך, בשנים הראשונות לקיומו ניסה הארץ שלנו לשנות כמה מן המוסכמות הבלתי מעורערות של עיתונות הילדים ושל תרבות הילד בת הזמן. כך, לדוגמה, מיעט העיתון – בייחוד בשנתו הראשונה – לציין את חגי ישראל ומועדים ממלכתיים ולאומיים. העיתון נהג להתייחס לחגים בקצרה, באמצעות רשימה או סיפור, ובניגוד לדבר לילדים ולמשמר לילדים מיעט להדפיס חוברות חג מיוחדות. חריגותו של העיתון בלטה לעין, והעניין הועלה לדיון על ידי הקוראת אילנה קוזלוב בת 12 וחצי מחולון, שכתבה: "מתפלאת אני מאוד על זה שאת החגים אין אתם מדגישים ביותר בעיתון; פוטרים אתם אותם בסיפור ואין אתם מספרים על החג ועל מהותו".³¹ בתגובה כתב העורך:

עתוננו איננו בא במקום בית הספר, אלא לצדו של בית הספר. מה שמלמדים שם, אין אנו חוזרים עליו. עניין זה העליתי היום, לרגל כ' וכו' בתמוה, ימי הזיכרון לפטירתם של שני גדולים בישראל, הרצל וביאליק. אינני סבור שיש בידינו להוסיף על מה ששמעתם מפי מוריכם ועל מה שקראתם [...]. וכיון שאנו נאמנים לגישה זו – ונמשיך בה גם בעתיד – אל תתפלאו על כך שאנו בוחרים שלא לחזור על דברים ידועים ונדושים.³¹

יום האם העבריינה

אך הפרויקט האידיאולוגי החשוב ביותר של העיתון בשנותיו הראשונות היה ייסוד חג חדש, "יום האם העבריינה". ההצעה לציין האירוע הועלתה על ידי קוראת בשם נחמה פרנקל מהרצליה, שהמליצה לחוג את האירוע ביום ב' באדר, יום פטירתה של הנרייטה סאלד. בתקופה היא נחוג יום האם רק בחיפה, ומערכת הארץ שלנו הציעה להפכו לחג ארצי. העורך הפנה את תשומת לבם של הקוראים להצעתה של הקוראת הצעירה, ומכאן החל הרעיון לקרום עור וגידים. ראשית פנתה המערכת לקוראים והסבירה להם את הרציונל העומד מאחורי החג החדש ואת האופן שבו יש לחוג אותו:

האם העבריה, אמנו שלנו, של כל אחד מאתנו, ראויה שנקבע יום מיוחד לכבודה. ביום זה תפגין המשפחה כולה, והילדים בעיקר, את אהבתם ואת רגש אסירות התודה שלהם לאם הבית. ביום זה תהיה האם פטורה מעבודות הבית ומעול המטבח, וכל בני המשפחה ירתמו לתפקידים, שבכל יום אחר הם מנת חלקה: יגישו לה ארוחת בוקר למטתה, יביאו את הקרח, ילכו לחנות המכולת. יכינו למענה ארוחה חגיגית, בבית, או במסעדה נאה, יגישו לה תשורות ובערב יזמינו אותה לתיאטרון או לקולנוע וכו' וכו'.³¹

המערכת אף קבעה סמל לחג, רקפת, וביקשה מהילדים לענוד את הפרח על דש הבגד. כדי לקבוע את המועד בלוח השנה הכללי פנה העיתון, על פי עדותו, אל משרד החינוך והתרבות, מחלקות החינוך בערים ובמושבות, אל מורים למלאכה בבתי הספר ועוד. לקראת המועד הנבחר התייחס העורך כמעט מדי שבוע לנושא, ואף נקבע מדור קבוע

גרץ, נ' (1986). "הקבוצה הכנענית: בין אידיאולוגיה לספרות", בתוך: נורית גרץ ורחל ויסברוד (עורכות), **הקבוצה הכנענית: ספרות ואידיאולוגיה (אסופה)** (עמ' 214-231). תל-אביב: האוניברסיטה הפתוחה.

כנען, ח' (1969). **מלחמתה של העיתונות: מאבק העיתונות העברית בארץ-ישראל נגד השלטון הבריטי**. ירושלים: הספריה הציונית.

כספי, ד' ו' לימור (1992). **המתווכים: אמצעי התקשורת בישראל 1948-1990**. תל-אביב: עם עובד.

כצמן, א' (1999). "בין שני עורכים – דרכו הליברלית של 'הארץ'", קשר, 25, עמ' 20-27.

נאור, מ' (2004א). "מ'חדשות מהארץ הקדושה' ל'הארץ', 1918-1923. מעיתון צבאי לעיתון מוביל", בתוך: הנ"ל, **רבותי, העיתונות: פרקים בקורות התקשורת הכתובה בארץ** (עמ' 33-52). ירושלים: משרד הביטחון.

נאור, מ' (2004ב). "מו"ל מגויס: חיו ופעולותיו של יצחק לייב גולדברג, המייסד והמו"ל הראשון של 'הארץ'" (עמ' 53-62). בתוך הנ"ל **רבותי, העיתונות: פרקים בקורות התקשורת הכתובה בארץ**. ירושלים: משרד הביטחון.

פלד, ע' (1962). **מגוי "הארץ" כקורא וכצרכן**. ירושלים: המכון למחקר חברתי שימושי.

קרליבך, ע' (1952). "משק העיתונים היומיים". בתוך: **ספר השנה של העיתונאים תשי"ב** (עמ' 243-266). תל-אביב: אגודת העיתונאים.

קרסל, ג' (1964). **תולדות העיתונות העברית בארץ-ישראל**. ירושלים: הספריה הציונית.

שיכמנטר, ר' (2007). **תהליכי אוטונומיזציה של מערכת הספרות הישראלית לילדים ולנוער מקרה מבחן: העיתונים דבר לילדים, משמר לילדים והארץ שלנו לנוכח המעבר מיישוב למדינה**. עבודת דוקטור, אוניברסיטת תל-אביב.

של עיתונות יומית (שביט, 1998, עמ' 125-126). בדומה לכך, גם גצל קרסל רואה בראשית המנדט הבריטי את הנקודה שבה חלה האצה בהתפתחותה של העיתונות העברית בארץ (קרסל, 1964, עמ' 118-128). לעומתם מזהה חביב כנען את סוף שנות השלושים כנקודה המכרעת בתהליך ביסוס עצמאותה (כנען, 1969, עמ' 17-20).

4 שיחה עם אסתר קל (28.7.2009). לאחר תפקידו כעורך **הארץ שלנו** ערך קשתן את עיתון הנוער **אנחנו: עיתון הנוער המתבגר** (1954-1955).

5 שם, עמ' א.

6 שם, עמ' ד.

7 **הארץ שלנו**, 16.12.1953.

8 שם, 21.1.1953.

9 שם, 18.3.1953.

10 שם, 11.7.1951.

11 שם, 3.9.1952.

12 שם, 2.7.1952.

13 שם, 9.7.1952, ההדגשות במקור.

14 שם, 5.12.1951.

15 שם, 17.9.1952, ההדגשה במקור.

מקורות

אופק, א' (1988). "פרק שלושה עשר: 'בן-ארצי' וכל חבריו – עיתוני ילדים בארץ-ישראל", בתוך: הנ"ל, **ספרות הילדים העברית, 1900-1948**, כרך ב (עמ' 582-620), תל-אביב: דביר.

גורן, ד' (1971). **עיתונות במדינת מצור**, עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית, ירושלים.